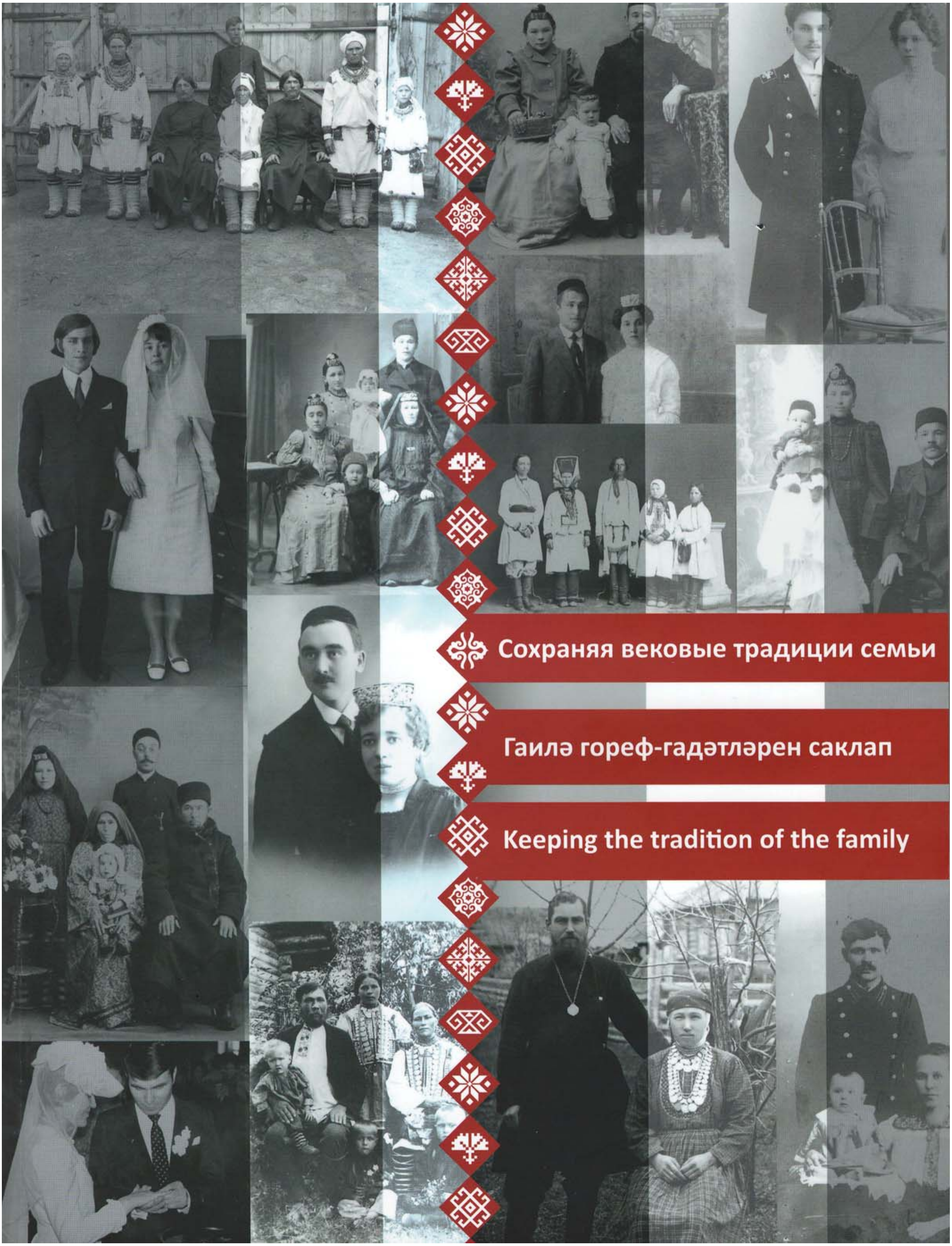

Сохраняя вековые традиции семьи

Гаилә гореф-гадәтләрен саклап

Keeping the tradition of the family

Содержание Content Эчтәлек

Содержание Content Эчтәлек **1**

Введение Introduction Кереш **2**

Раздел I Культура семейных отношений и государственная регистрация в дореволюционное время на территории Казанской губернии
Section I Culture of Family Relations and State Registration in Prerevolutionary Period on the Territory of the Kazan Province
Бүлек I. Революциягә кадәр Казан губернасы территориясендә гаилә мөнәсәбәтләре мәдәнияте һәм рәсми теркәү

Семейно-брачные отношения народов Поволжья:
Family-Marriage Relations of the Peoples of the Volga Region:
Идел буе халыкларының гаилә һәм никах мөнәсәбәтләре:

Татары Татарлар Tatars 26
Русские Russians Руслар 60
Чуваши Chuvashs Чуашлар 87
Удмурты Udmurts Удмуртлар 108
Мордва Мордвалар Mordvovians 137
Марийцы Mari Марилар 165
Метрические книги Казанской губернии. XIX – первая половина XX вв. 188
Metric Books of the Kazan Province. XIX – first half of XX centuries 188
Казан губернасы метрикә кенәгәләре. XIX – XX йөзнең беренче яртысы 188

Раздел II «Традиция семьи – служение Отечеству»:
Section II «Family Tradition – Devotion to Fatherland»:
Бүлек II «Гаилә традицияләре – Ватанга хезмәт итү»:

Михляевы, Дрябловы, Осокины / Mikhlyayev, Dryablov, Osokin Families / Михляевлар, Дрябловлар, Осокиннар 208
Апанаевы /Apanayev Family /Апанаевлар 211
Аитовы / Aitov Family / Аитовлар 214
Алафузовы / Alafuzov Family / Алафузовлар 216
Александровы / Aleksandrov / Family Александровлар 218
Крестовниковы / Krestovnikov Family / Крестовниковлар 220
Сайдашевы / Saidashev Family / Сәйдәшевләр 223
Толстые / Tolstoy Family / Толстойлар 225
Боратынские / Boratynskiy Family / Боратынскийлар 227
Молоствовы / Molostvov Family / Молоствовлар 230
Алкины / Alkin Family / Алкиннар 232
Максуди / Maksudie Family / Максудилар 235
Амирхановы / Amirkhanov Family / Әмирхановлар 237
Баруди / Barudie Family / Барудилар 239
Буби / Bubie Family / Бубыйлар 241
Габяши / Gabyashie Family / Габәшиләр 243
Насыри / Nasyrie Family / Насыйрилар 245
Марджани / Mardzhnie Family / Мәрҗаниләр 247
Аксёновы / Aksyonov Family / Аксёновлар 249
Бренинги / Brening Family / Бренинглар 251
Яруллины / Yarullin Family / Яруллиннар 253
Камаловы / Kamalov Family / Камаловлар 255
Сайдашевы / Saidashev Family / Сәйдәшевләр 258
Урманче / Urmanche Family / Урманчелар 260
Лихачевы / Likhachyov Family / Лихачевлар 262
Арбузовы / Arbuzov Family / Арбузовлар 264
Сагдеевы / Sagdeyev Family /Сәгъдиевләр 266
Тагировы / Taghirov Family /Таһировлар 268
Сигал / Sigal Family / Сигал 270
Вургафт / Vurgaft Family / Вургафт 272
Султановы / Sultanov Family / Солтановлар 274
Столяровы / Stolyarov Family / Столяровлар 277
Киян-Глебовы-Артамоновы / Kiyan-Glebov-Artamonov Family / Кияннар-Глебовлар-Артамоновлар 279
Гизизуллины / Ghizizullin Family / Гизизуллиннар 281
Источники и литература / References and bibliography / Чыганаклар һәм әдәбият 283
Сведения об авторах / Authors / Авторлар турында мәгълүматлар 298

Татары ❁ Tatars ❁ Татарлар

Татарская семья. Конец XIX – начало XX вв. Музей-заповедник «Казанский Кремль».
A Tatar family. The late XIX – early XX centuries. The Kazan Kremlin Museum-Reserve.
Татар гаиләсе. XIX йөз ахыры – XX йөз башы. «Казан Кремле» музей-тыюлыгы.

Семья всегда высоко ценилась татарами, а вступление в брак считалось естественной необходимостью. По переписи 1897 г. среди населения Казанской губернии в возрасте 50 лет и старше никогда не вступали в брак лишь 3,6% женщин и 1,7% мужчин. Брачность женщин в возрасте старше 16 лет составляла тогда 61,2 % [Первая всеобщая..., 1904. С.1]. На протяжении последующих периодов исторического развития общества в силу действия различных факторов, в том числе последствий двух мировых войн, показатели брачности менялись. В 1926 г. в браке состояло 58% татарок старше 16 лет, в 1959 г. – 48,6%; в 1970 г. – 55,7%; в 1979 г. – 54,3% (данные по РСФСР) [Всероссийская перепись..., 1930. С.116; Итоги Всесоюзной..., 1973. С.383–385;

Family has always been highly appreciated by the Tatars, and marriage was considered to be a natural necessity. According to the 1897 Census, only 3.6% of women and 1.7% of men of the respondents from the Kazan province at the age of 50 and older had never married. The percentage of married women over 16 was 61.2% [First total ..., 1904. P.1]. During the next periods of the historical development of the society, due to various factors, including the consequences of the two world wars, the marriage rates changed. In 1926 the percentage of Tatar married woman over 16 accounted for 58%, in 1959 it was 48.6%; in 1970 - 55.7% and 54.3% in 1979 (data on the RSFSR) [All-Russia Census ..., 1930. P.116; Results of the All-Union ..., 1973. P.383-385; Number and composition ..., 1984. P.219)].

Гаилә татарлар арасында югары бәяләнә, ә никах табигый ихтыяҗ булып санала. 1897 елгы халык санын алу материаллары буенча Казан губернасында яшәгән халык арасында 50 яшьлек һәм өлкәнрәкләрнең бары тик 3,6% хатын-кызлар һәм 1,7% ир-атлар гына гаиләсез. Ул вакытта 16 яшьтән дә өлкәнрәк кызларның 61,2% кияүгә чыга [Первая всеобщая..., 1904. 1 б.]. Җәмгыятьнең тарихи үсешенең алдагы периодлары дәвамында төрле факторлар йогынтысы, шул исәптән соңгы ике дөнья сугышлары нәтиҗәсендә, никахлар саны күрсәткечләре үзгәрешләр кичерә. 1926 елда 16 яшьлек татар кызларының 58% кияүдә була, 1959 елда – 48,6%, 1970 елда – 55,7%, 1979 елда – 54,3% (РСФСР мәгълүматлары буенча)

Супружеская пара. Начало XX в. Среднее Поволжье. Национальный музей Республики Татарстан
A married couple. The beginning of the XX century. The Middle Volga region. National Museum of the Republic of Tatarstan
Ир белән хатын. XX йөз башы. Урта Идел буе. Татарстан Республикасы Милли музее

Чуваши Chuvash Чуашлар

Чувашская семья. Чувашский национальный музей
A Chuvash family. The Chuvash National Museum
Чуаш гаиләсе. Чувашия милли музее

Вступление в брак и создание семьи, по представлениям чувашей, считалось обязательным этапом в жизни каждого человека. Проведение свадебных ритуалов влекло изменение социального статуса вступивших в брак супругов. Женатый мужчина переходил в категорию ват çын, т.е. человек в возрасте. С его мнением считалось сельское сообщество. Для женщины вступление в брак также

According to ideas of the Chuvashes, marriage and family making was a necessary stage in the life of every person. The performing of wedding rituals caused changes in the social status of married spouses. A married man fell into the category of wat zyn, i.e. an elderly person; the rural community took his opinion into account. Marriage was also considered to be the only way for a female to realize her opportunities in society as mother and woman.

Чуашлар фикеренчә, никахлашу һәм гаилә төзү кеше тормышындагы иң әһәмиятле этапларның берсе. Туй ритуалларын башкару никахлашкан ир белән хатынның социаль статусы үзгәрүгә китерә. Өйләнгән ир-ат ват çын, ягъни өлкән ир категориясенә күчә. Авыл җәмгатьчелеге аның фикеренә игътибар итә. Кияүгә чыгу хатын-кыз өчен җәмгыятьтә ана һәм хатын буларак үз мөмкинлекләрен тормышка ашыруның бердән-

Удмурты ✻ Udmurts ✻ Удмуртлар

Женщины с детьми. 1941 г. Д. Калмияр Татышлинского района БАССР. Национальный музей Удмуртской Республики им. Кузебая Герда
Women with children. 1941. Kalmiyar village of Tatyshly district of the BASSR. National Museum of the Udmurt Republic. Kuzebay Gherd
Хатын-кыз балалар белән. 1941 ел. БАССР Татышлы районы Калмияр ав. Кузебай Герда исемендәге Удмурт Республикасы Милли музее

Каждый этап жизненного цикла человека является мостиком к следующему этапу его существования. Подобным временным отрезком выступает традиционная свадьба со всеми ее ступенями, начиная с выбора невесты, сватовства, приготовлений к пиршеству, свадебного застолья и завершающими церемониями и обрядами. У удмуртов – это поистине «многоэтапное действо, продолжающееся около года» [Нуриева, 2015], именуемое сюан - «радостная весть» [Напольских, 1998. С.131]. В выполнение

Each stage of a human life is a bridge to the next stage of his existence. Such a period of time is a traditional wedding with all its steps, beginning with the choice of the bride, matchmaking, preparations for a feast, a wedding party and closing ceremonies and rites. The Udmurts have a truly "multi-stage ritual that takes about a year" [Nuriyeva, 2015] and is called syuan- "joyful news" [Napolsky, 1998. P.131]. "Almost all the relatives, who alongside their direct participation in ceremonials provided a financial support as well, were involved in taking part in the most important wedding ceremonies, "

Кеше тормышындагы һәр вакыйга гомернең алдагы этабына күпер булып тора. Кәләш сайлау, ярәшү, бәйрәмгә хәзерләнү, өстәл һәм аны тәмамлаган тантаналар, йолалар баскычыннан торган туй шундый этапларның берсе. Удмуртларда – ул сюан («шатлыклы хәбәр») дип атала, "бер елга кадәр дәвам иткән күп этаплы вакыйга"ны аңлата [Нуриева, 2015], [Напольских, 1998. 131 б.]. Әһәмиятле туй йолаларын башкаруга «үзләре катнашудан тыш матди ярдәм күрсәткән бөтен туганнар тартыла» [Христолюбова, 1993. 196 б.].

Мордва ❖ Mordovians ❖ Мордвалар

Мокшанская семья. Пензенская губерния, Краснослободский уезд. Начало XX века. Мордовский республиканский объединенный краеведческий музей им. И.Д. Воронина.
The Moksha family. Penza province, Krasnoslobodsk district. The beginning of the XX century. Mordovian Republican Museum of Regional Studies named after I. D. Voronin.
Мокша гаиләсе. Пенза губернасы, Краснослободский өязе. XX йөз башы. И.Д. Воронин исемендәге Мордовия республикасы берләшкән төбәкне өйрәнү музее

Мордва является самым многочисленным финно-угорским народом Российской Федерации. В ее этноструктуре выделяются два субэтноса – мокша и эрзя. Понятию «семья» соответствует слово «куд», «кудо» (дом). Оно воспринимается не только как жилище, но и как сообщество, объединяющее людей по родственному признаку. В прошлом семью или фамилию обозначал родовой знак тешкс в виде колеса, косы, зерна и т.п. В быту семья (дом) до сих пор часто называется именем предка или его прозвищем, которое передается из поколения в поколение.

Семья у мордвы прошла сложный путь развития. Вплоть до 30-х годов XX в. в ее среде бытовали как малые, так и большие семейные коллективы. Преобладание того или иного типа определялось социально-экономическими условиями. Так, согласно данным ландратской переписи 1716-1717 гг., среди мордвы Алатырского и Саранского уездов, входивших в то время в состав Казанской губернии, преобладали большие неразделенные семьи. Они составляли от 93% до 56,4%. В Самарском же уезде, где были более благоприятные условия земледелия, превалировала малая форма семьи. В различных селениях ее доля варьировала от 72,7% до 71,4%. Распространенными типами

The Mordovians (Mordva) is the most numerous Finno-Ugric people of the Russian Federation. Two ethnic sub-groups - Mokshas and Erzyas - are distinguished in its ethno-structure. The notion of "family" corresponds to the word "kud", "kudo" (house). It is understood not only as a home, but also as a community that unites people according to their related features. The family symbol teshks in the form of a wheel, braid, grains, etc., denoted the family or house in the past. In everyday life the family (house) is often called by the name of the ancestor or his nickname, which is passed on from generation to generation.

The way of the development Mordvovian family was complicated. Up to the 1930s both small and large families existed in the Mordva society. The predominance of one or another family type was determined by socio-economic conditions. Thus, according to the Landrat Census of 1716-1717 large undivided Mordovian families predominated in the Alatyrsky and Saransky Uyezds (Alatyr and Saransk districts), that at that time were parts of the Kazan province. The percentage of such family type ranged from 93% to 56.4%. Small families prevailed in the Samarsky Uyezd, where there were more favorable conditions for farming. In various villages the percentage of this family type ranged from 72.7% to 71.4%. Common types of large families were the

Мордва - Россия Федерациясендәге иң күпсанлы фин-угыр халкы. Аның этноструктурасында ике субэтнос бүленә - мокша һәм эрзә. "Гаилә" сүзе мәгънәсенә «куд», «кудо» (йорт) сүзләре туры килә. Ул торак кына түгел, шулай ук туганлык билгеләре буенча кешеләр җәмгыяте буларак кабул ителә. Элек гаилә яки фамилияне көпчәк, чалгылар, ашлык һ.б. рәвешендәге нәсел билгесе тешкс күрсәтә. Көнкүрештә бүгендә гаилә (йорт) еш кына буыннан-буынга бирелеп килгән бабаларының исеме яки кушаматы белән атала.

Мордва гаиләсе авыр үсеш юлы уза. XX йөзнең 30 нчы елларына кадәр алар арасында зур һәм кече гаилә коллективлары яши. Теге яки бу типның өстенлек итүе социаль-икътисади шартлар белән билгеләнә. 1716-1717 еллардагы ландрат язмалары мәгълүматлары буенча, ул чорда Казан губернасы составына кергән Алатыр һәм Саранский өязләре мордвалары арасында зур, бүленмәгән гаиләләр өстенлек итә. Алар 93% алып 56,4% кадәр була. Игенчелек өчен уңайлырак шартлар булган Самара өязендә исә гаиләнең кече формасы киң тарала. Төрле авылларда аның өлеше 72,7% алып 71,4% кадәр тирбәлә. Зур гаиләләрнең киң таралган төрләре булып башында ата яки ир туганнарның берсе, гадәттә өлкәне торган, бертуганнар гаиләсе

Марийцы ❖ Mari ❖ Марилар

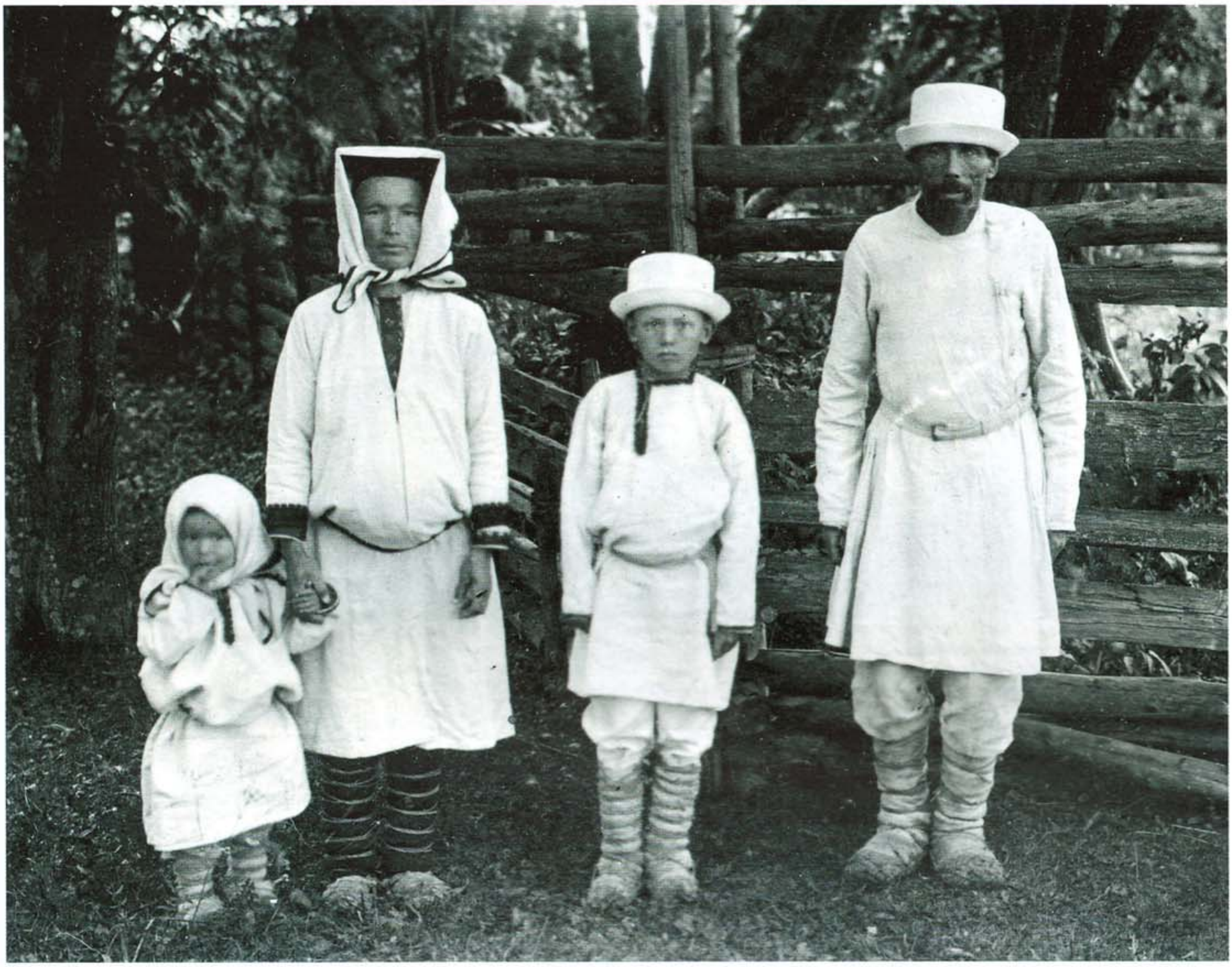

Марийская семья. Конец XIX в. Национальный музей Республики Татарстан

The Mari family. The end of XIX century. National Museum of the Republic of Tatarstan

Мари гаиләсе. XIX йөз ахыры. Татарстан Республикасы Милли музее

Семья и семейная обрядность в культуре марийцев занимали важнейшее место. Семья – микроячейка общества, социальный институт, выполняющий функции передачи межпоколенного трудового и жизненного опыта, традиционной культуры, обычаев, обрядов. Она участвует в социализации и инкультурации молодежи, в формировании ее этнического самосознания. Семья представляла своеобразный экономический коллектив, в котором все члены были связаны общей собственностью, совместным производством и потреблением.

В XIX в. браки у марийцев заключались преимущественно по сватовству. Зачастую выбор брачного партнера в прошлом зависел не от молодежи, а от решения родителей. В выборе невесты и жениха большую роль играло их имущественное положение, трудолюбие,

Family and family rites has been playing an important role in the culture of the Mari people. Family is a micro-unit of society, a social institution that fulfills the functions of sharing intergenerational work and life experience, traditional culture, customs, and rituals. It participates in the processes of socialization and enculturation of young people, in the formation of their ethnic identity. The family was a kind of economic collective in which all members were connected by common property, manufacture and consumption.

In the XIX century the Mari people mostly got married of matchmaking. Often the choice of a marriage partner in the past depended not on the choice of youth, but on the decision of their parents. Financial position of bride and groom, their diligence, moral characteristics of their family and kin played a big role in the choice of future spouses.

Гаилә һәм гаилә йолалары марилар мәдәниятендә әһәмиятле урын алып тора. Гаилә - җәмгыятьнең иң кечкенә ячейкасы, хезмәт һәм көнкүреш тәҗрибәсен, мәдәни традицияләрне, гореф-гадәтләрне, йолаларны буынара тапшыру функциясен үтәгән социаль институт. Ул яшьләрне социальләштерүдә һәм инкультуралаштыруда, аның этник үзаңы формалашуда катнаша. Гаилә бөтен әгъзалары уртак шәхси мөлкәт, житештерү һәм куллану белән бәйләнгән үзенчәлекле икътисади коллективны гәүдәләндерә.

XIX йөздә мариларда никахлар нигездә ярәшү нәтиҗәсендә төзелә. Элек еш кына никахлашу партнеры сайлау яшьләрнең үзләреннән түгел, ә әти-әниләре карарыннан тора. Кәләш яки кияү сайлаганда аларның мөлкәте, эшчәнлеге, нәселләренең һәм гаиләләренең әхлакый